

GŁOSY

Dr hab. Mateusz Błachucki, prof. INP PAN

Polska Akademii Nauk, Instytut Nauk Prawnych

ORCID: 0000-0001-5805-048X

e-mail: mateusz.blachucki@inp.pan.pl

Nabycie części mienia jako forma koncentracji i obliczanie obrotu na potrzeby jej notyfikacji Prezesowi UOKiK. Glosa do wyroku Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 11.03.2021 r., VII AGa 951/19

Purchase of certain assets as a form of concentration and calculation of turnover for the purposes of its notification to the President of the OCCP
Gloss to the judgment of the Court of Appeals in Warsaw of 11 March 2021 (VII AGa 951/19)

Streszczenie

Glosa stanowi komentarz do orzeczenia wydanego przez Sąd Apelacyjny w Warszawie w sprawie kary nałożonej na przedsiębiorcę z tytułu przeprowadzenia koncentracji w postaci nabycia części mienia innego przedsiębiorcy bez obowiązkowej notyfikacji transakcji Prezesowi UOKiK. Analizowane orzeczenie porusza trzy istotne wątki: pojęcia koncentracji w postaci nabycia części mienia, obliczania obrotu podmiotów zaangażowanych w taką koncentrację, a także sukcesji odpowiedzialności antymonopolowej. O ile rozważania sądu w odniesieniu do pierwszego i ostatniego zagadnienia mogą zasługiwać na aprobatę, to przedstawiona przez sąd koncepcja obliczania obrotu w przypadku nabywania części mienia innego przedsiębiorcy zasługuje na ocenę krytyczną. W realiach tej sprawy nie sposób nie dostrzec sprzeczności w ustaleniu sądu, że przejęty został cały zasadniczy majątek przedsiębiorcy, a równocześnie oczekiwaniu ustalenia, jaką część obrotu generowała pozbawiona znaczenia gospodarczego reszta mienia sprzedawcy. Koncepcja ta nie ma wystarczającego oparcia w wykładni językowej, abstrahuje od poczynionych w tej sprawie i niezakwestionowanych ustaleń o dominującym — w aspekcie wolumenu obrotów — znaczeniu nabywanej części mienia w działalności zwykłej tego mienia, wydaje się nadmiernie formalistyczna, jest sprzeczna z praktyką administracyjną Prezesa UOKiK, a przede wszystkim jest sprzeczna z celami

Abstract

The gloss is a commentary to the judgment issued by the Court of Appeals in Warsaw concerning the fine imposed on an undertaking for carrying out a concentration in the form of the acquisition of assets of another undertaking without the obligatory notification of the transaction to the President of the Office for Competition and Consumer Protection (OCCP). The analysed ruling touches on three important issues: the concept of concentration in the form of the acquisition of assets, calculating the turnover of entities involved in such concentration, as well as succession of antimonopoly liability. While the court's considerations in relation to the first and last issue may deserve approval, the concept of calculating the turnover in the case of acquiring part of the assets of another undertaking presented should not be appraised. In the circumstances of this case, it is impossible not to see the contradiction in the Court's finding that all of the undertaking's essential assets were acquired, while at the same time expecting to determine what proportion of the turnover was generated by the rest of the seller's assets, which was devoid of economic significance. This concept is not sufficiently supported by linguistic interpretation, ignores the unchallenged findings in this case about the dominant importance — in terms of turnover volume — of the acquired part of the assets of the seller's business, seems overly formalistic, contradicts the administrative practice of the President of the OCCP, and most of all contradicts the

ustawy antymonopolowej. Ponadto należy zaznaczyć, że koncepcja ta jest również nie do pogodzenia z argumentami natury funkcjonalnej, a przede wszystkim prowadzi do nałożenia niemożliwych do spełnienia obowiązków na przedsiębiorców i Prezesa UOKiK.

Słowa kluczowe: kontrola koncentracji, obowiązek notyfikacyjny, nabycie części mienia innego przedsiębiorcy, obliczanie obrotu, sukcesja odpowiedzialności antymonopolowej

JEL: K21, K41

Wprowadzenie

Głosowane orzeczenie dotyczy rozumienia pojęcia nabycia części mienia oraz problemu obliczania obrotu przy tym typie transakcji na potrzeby notyfikacji koncentracji Prezesowi UOKiK. Zagadnienia te są ważne teoretycznie i praktycznie. Uregulowane zostały zasadniczo w ustawie antymonopolowej¹ i rozporządzeniu obrotowym², a istotne wskazówki interpretacyjne możemy znaleźć także w koncentracyjnych wytycznych proceduralnych Prezesa UOKiK³. Jednocześnie nie sposób nie zauważyć, że zarówno regulacja *hard law*, jak i *soft law* pozostawia do rozstrzygnięcia wiele zagadnień praktyce administracyjnej organu antymonopolowego. Wydaje się również, że wciąż wiele aspektów rozumienia pojęcia nabycia części mienia i obliczania obrotu w przypadku kontroli takich koncentracji jest nierozstrzygniętych. Dlatego też tak ważne może stać się komentowane orzeczenie. Orzeczenie to warto jest omówienia z co najmniej kilku powodów. Po pierwsze, koncentracje w postaci nabycia części mienia innego przedsiębiorcy stanowią częsty w praktyce administracyjnej Prezesa UOKiK typ koncentracji⁴, a jednocześnie co rusz sprawiają problemy interpretacyjne na gruncie ustawy antymonopolowej i rozporządzenia obrotowego. Po drugie, jest to pierwsza szersza wypowiedź sądu powszechnego dotycząca obliczania obrotu na potrzeby notyfikacji koncentracji polegającej na nabyciu części mienia innego przedsiębiorcy, a także ważny głos sądowy odnośnie do rozumienia pojęcia nabycia części mienia. Po trzecie, komentowane orzeczenie dotyczy jeszcze jednego istotnego zagadnienia z zakresu kontroli koncentracji, tj. sukcesji odpowiedzialności antymonopolowej. Jakkolwiek nie jest to centralny wątek rozważań Sądu Apelacyjnego w Warszawie (dalej też SA), to w tym zakresie komentowany wyrok, biorąc pod uwagę poprzedzające go stanowisko Prezesa UOKiK, może stanowić ważną wskazówkę dla organu antymonopolowego i przedsiębiorców przy określaniu odpowiedzialności przedsiębiorców za naruszenie przepisów ustawy antymonopolowej.

Przebieg sprawy

Analizowane orzeczenie dotyczy stanu faktycznego, w którym Prezes UOKiK nałożył na przedsiębiorcę admini-

goals of the antimonopoly act. Last but not least, this concept is also irreconcilable with arguments of a functional nature, and in particular leads to imposing impossible obligations on entrepreneurs and the President of OCCP.

Keywords: merger control, notification obligation, purchase of certain assets of another undertaking, calculation of turnover, succession of antimonopoly liability

stracyjną karę pieniężną za brak notyfikacji zamiaru koncentracji (Decyzja Prezesa UOKiK z 5.06.2017 r. nr DKK-86/2017, dalej: Decyzja w sprawie BaćPol)⁵. Koncentracja ta miała się odbyć w formie nabycia części mienia innego przedsiębiorcy. Szczególnym aspektem sprawy jest to, że strony nie zawarły pisemnej umowy w sprawie przeprowadzenia koncentracji, dzieląc ją na szereg pozornie niepowiązanych działań i transakcji. Zdaniem organu antymonopolowego nabycie umów i kontaktów z dostawcami i kluczowymi klientami, przejęcie najważniejszych pracowników oraz nabycie towarów z przeznaczeniem do natychmiastowej dystrybucji stanowi przejęcie kluczowych aktywów hurtowni spożywczej, które tworząc zorganizowaną całość są w stanie generować obrót. Prezes UOKiK przyjął, że z uwagi na to, że przejęte zostały kluczowe aktywa hurtowni spożywczej, nabywanemu mieniu można przypisać cały obrót tej hurtowni. Jednocześnie organ antymonopolowy ustalił, że nie było formalnej umowy nabycia, ale było faktyczne porozumienie pomiędzy ukaranym przedsiębiorcą a właścicielem hurtowni, o czym świadczy koordynacja całego procesu sprzedaży mienia, a następnie zatrudnienie tego właściciela na stanowisku kierownika nowego oddziału ukaranego przedsiębiorcy powstałego na bazie nabytego mienia. Ponadto organ antymonopolowy uznał, że w analizowanej sprawie odpowiedzialność może ponosić spółka matka, pomimo że koncentracji dokonała spółka córka. Po pierwsze, wynikało to z faktu, że spółka matka przejęła swoją spółkę córkę tuż przed wszczęciem postępowania antymonopolowego, co spowodowało, że zgodnie z zasadą sukcesji uniwersalnej przeszły na nią zarówno prawa, jak i zobowiązania przejętego podmiotu. Po drugie, wydaje się, że organ antymonopolowy uznał również, że istotną okolicznością w sprawie było to, że spółka zależna dokonała koncentracji na polecenie spółki matki, a cała transakcja odbyła się za jej wiedzą i milczącym przyzwoleniem.

Decyzja w sprawie BaćPol została zaskarżona do SOKiK. Sąd ten zgodził się z organem antymonopolowym, że można przypisać odpowiedzialność antymonopolową spółce matce, która przejęła swoją spółkę zależną z tytułu deliktu antymonopolowego popełnionego przez tę drugą. Podobnie SOKiK przyznał także rację Prezesowi UOKiK co do tego, że kwestionowana transakcja stanowiła koncentrację w rozumieniu art. 12 ust. 2 pkt 4 ustawy antymonopolowej z 2000 r.⁶, tj. nabycia części mienia innego przedsiębiorcy. Jednocześnie SOKiK uznał, że nabyte mienie charakteryzo-

wało się odpowiednim stopniem zorganizowania i umożliwiało niezwłoczne kontynuowanie działalności przedsiębiorcy, który mienie to nabył. Ponadto zdaniem sądu I instancji Prezes UOKiK błędnie przypisał cały obrót sprzedawcy nabytemu mieniu w sytuacji, kiedy nabywana była część mienia, a to właśnie część obrotu sprzedawcy może być przypisana temu mieniu. SOKiK uchylił zatem zaskarżoną decyzję. Od tego wyroku apelację złożył Prezes UOKiK. Sąd Apelacyjny w Warszawie po jej rozpatrzeniu oddalił apelację i utrzymał w mocy wyrok sądu I instancji. Żadna ze stron nie złożyła skargi kasacyjnej.

Sąd Apelacyjny przyjął za własne ustalenia SOKiK co do tego, że koncentracja przedsiębiorców w postaci nabycia części mienia rzeczywiście miała miejsce. Zdaniem SOKiK na faktyczne przejęcie wskazanej części mienia spółki wskazuje w niniejszej sprawie cały szereg okoliczności. Po pierwsze — zbieżność w czasie uruchomienia nowego przedsiębiorstwa i zamknięcie spółki, której mienie zostało nabyte. Po drugie — przekazanie dokumentów spółki, z których znaczna część zawierała informacje stanowiące tajemnicę przedsiębiorstwa, w tym dokumentów finansowych, jak np. sprawozdania finansowe, zestawienia sprzedaży, przychodów i kosztów, informacje o zobowiązaniach i wiarytelnościach, oraz dokumentów handlowych, zawierających dane o kontrahentach i klientach, o wartości sprzedaży, poziomie cen uzyskiwanych u producentów, terminach płatności, upustach od dostawców i warunkach zakupowych, list odbiorców i wierzycieli, a także list pracowników z wysokością uzyskiwanego przez nich wynagrodzenia. Po trzecie — zbieżność lokalizacji, tj. usytuowanie nowego przedsiębiorstwa na terenie, gdzie zlokalizowana była także spółka, której mienie zostało nabyte. Po czwarte — zatrudnienie jako kierownika nowego przedsiębiorstwa właściciela spółki, której mienie zostało nabyte. Po piąte — przejęcie dotychczasowych pracowników spółki, której mienie zostało nabyte, w tym pracowników administracyjnych i magazynierów, przedstawicieli handlowych i zatrudnienie ich w nowym przedsiębiorstwie. Po szóste — ustalanie przez nabywcę ze spółką, której mienie było nabywane (a więc konkurentem) wzoru pieczęci dla nowego przedsiębiorstwa. Po siódme — korzystanie w początkowym okresie funkcjonowania nowego przedsiębiorstwa ze środków transportu spółki, której mienie zostało nabyte. W ocenie SOKiK względy doświadczenia życiowego oraz logiki wskazują, że całokształt wszystkich wymienionych wyżej okoliczności, ich zbieżność i kontekst, w jakim wystąpiły, wskazuje na niewątpliwą zamiar dokonania faktycznej koncentracji, polegającej na przejęciu części mienia przedsiębiorstwa, a więc dokonania koncentracji.

Jednocześnie SA sformułował podstawową tezę swojego wyroku, stwierdzając, że obowiązek oceny każdego ze składników mienia zbywcy oraz jego udziału w obrocie generowanym przez tego przedsiębiorcę, a także każdorazowego rozdzielenia wygenerowanego obrotu dla mienia będącego przedmiotem koncentracji (mienia nabywanego) i odpowiednio dla mienia niezbywanego nałożony został na Prezesa UOKiK przez ustawodawcę, co wprost wynika zarówno z art. 13 ust. 2 pkt 4 ustawy antymonopolowej, jak § 12 ust. 2

zd. 1 rozporządzenia obrotowego z 2007 r. Sąd Apelacyjny podkreślił, że dla powyższego wniosku „nie ma jakiegokolwiek znaczenia fakt trudności po stronie Prezesa UOKiK z ustaleniem obrotu realizowanego przez nabywane mienie”. Odrzucając argumentację Prezesa UOKiK, SA uznał, że pierwszorzędno znaczenia nie można więc przypisywać temu faktowi, czy nabywane mienie umożliwiało prowadzenie tego samego rodzaju działalności, która była prowadzona przez zbywcę przed koncentracją. Okoliczność ta nie ma bezpośredniego znaczenia w kontekście powstania obowiązku, o którym mowa w art. 13 ust. 2 pkt 4 ustawy antymonopolowej. Wykładnia dokonana przez SOKiK nie tylko jest zgodna z literalnym brzmieniem przepisu, ale ponadto umożliwia realizację celu rozważanej regulacji antymonopolowej. Uzasadniając takie podejście do interpretacji przepisów dotyczących obliczania obrotu, SA wskazał, że ma to wynikać z karnego charakteru rozpatrywanej sprawy. Zdaniem sądu, chociaż kary pieniężne nakładane na przedsiębiorców na podstawie przepisów ustawy antymonopolowej są uważane za sankcje administracyjnoprawne, nie zaś za sankcje karne, to w zakresie, w jakim dochodzi do wymierzenia przedsiębiorcy kary pieniężnej, zasady sądowej weryfikacji decyzji organu powinny odpowiadać wymaganiom analogicznym do tych, jakie obowiązują sąd orzekający w sprawie karnej. Wymogi składające się na podwyższony standard ochrony przedsiębiorcy to np. obowiązek spoczywający na Prezesie UOKiK wykazania istnienia przesłanek nałożenia kary pieniężnej.

W analizowanej sprawie istotne są trzy podstawowe zagadnienia. Pierwsze, kiedy nabycie określonych składników mienia może być uznane za koncentrację. Drugie, jak należy obliczyć obrót przejętych składników mienia. Trzecie, dotyczące sukcesji odpowiedzialności antymonopolowej, które zostanie omówione pod koniec rozważań.

Pojęcie „nabycia części mienia innego przedsiębiorcy”

Ustawa antymonopolowa w art. 13 ust. 2 pkt 4 określa, że koncentracją jest nabycie przez przedsiębiorcę części mienia innego przedsiębiorcy (całości lub części przedsiębiorstwa), jeżeli obrót realizowany przez to mienie w którymkolwiek z dwóch lat obrotowych poprzedzających zgłoszenie przekroczył na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej równowartość 10 mln euro. Oznacza to, że nabycie części mienia innego przedsiębiorcy stanowi jedną z form koncentracji, które podlegają notyfikacji Prezesowi UOKiK. Jednocześnie kluczowa dla potraktowania nabycia mienia jako koncentracji jest możliwość przypisania nabywanemu mieniu zdolności generowania obrotu. Oznacza to, że ocena, czy dane mienie może generować obrót i w jakiej wysokości, będzie zależała od zakresu nabywanego mienia (wybrany składnik mienia czy zorganizowany zespół), charakteru transakcji (kontynuowanie działalności czy inne wykorzystanie nabytego mienia) czy rodzaju nabywcy (konkurent, kontrahent czy inny podmiot). Celem ustawodawcy było także

zapobieganie sztucznemu wydzielaniu składników mienia przedsiębiorców i nabywaniu ich przez aktywnego przedsiębiorcę w ramach jednej lub kilku transakcji, czego skutkiem byłoby uniknięcie obowiązku notyfikacji koncentracji polegającej na przejściu całego przedsiębiorcy.

W literaturze wskazuje się, że nabycie mienia przez przedsiębiorcę jest koncentracją wtedy, gdy dochodzi do przejścia prawa własności co do mienia innego przedsiębiorcy, które to mienie charakteryzuje się takim stopniem zorganizowania gospodarczego, że ma zdolność generowania obrotu, a zatem może być traktowane jako co najmniej część przedsiębiorstwa. Po koncentracji nabywca może bez dokonywania specjalnych, niezwiązanych z normalnym tokiem działalności, przedsięwzięć inwestycyjnych i organizacyjnych, kontynuować działalność gospodarczą w zakresie zasadniczo podobnym do tej, którą prowadził zbywca wykorzystujący komercyjnie to mienie (Wierciński, 2016, art. 13). Nabycia mienia, o którym mowa w art. 13 ust. 2 pkt 4 ustawy antymonopolowej, nie należy traktować jako (nawet szczególnego) przypadku przejścia kontroli (Kohutek, 2014, art. 13). Przepis ten dotyczy zatem sytuacji, kiedy przedsiębiorca aktywny nie przejmuje kontroli nad innym przedsiębiorcą w sensie prawnym, ale nabywa jego majątek (np. zakład produkujący określone towary) (Banasieński & Piontek, 2009, art. 13). Sam Prezes UOKiK wskazuje, że na użytek kontroli koncentracji mienie należy rozumieć jako całość lub część przedsiębiorstwa w rozumieniu art. 55(1) k.c. Zgodnie z art. 55(1) k.c. przedsiębiorstwo jest zorganizowanym zespołem składników niematerialnych i materialnych przeznaczonym do prowadzenia działalności gospodarczej⁷. Taka interpretacja pokrywa się z wyrażanym w doktrynie poglądem, że notyfikacji powinny podlegać wyłącznie transakcje polegające na nabyciu przedsiębiorstwa w rozumieniu art. 55(1) k.c. lub części przedsiębiorstwa, pod warunkiem że nabywana część będzie stanowić zorganizowany zespół składników materialnych i niematerialnych przedsiębiorstwa, służący do realizacji określonych celów gospodarczych (Sołtysiński & Kanton, 2010, s. 209). Ponadto SOKiK wyjaśnił również, że przepis art. 13 ust. 2 pkt 4 ustawy o ochronie konkurencji i konsumentów odnosi nabycie do mienia. Znaczenie zaś tego ostatniego słowa w języku prawniczym odpowiada definicji zawartej w art. 44 k.c., a więc jest to własność i inne prawa majątkowe. Obowiązek wynikający z art. 13 ust. 1 ustawy o ochronie konkurencji i konsumentów dotyczy m.in. zamiaru nabycia przez przedsiębiorcę części własności lub innych praw majątkowych innego przedsiębiorcy tworzących całość lub część przedsiębiorstwa. Bez znaczenia jest, czy prawa te istnieją w chwili nabycia, czy też są one w wyniku czynności prawnej tworzone⁸.

W analizowanej sprawie SOKiK i SA podtrzymały ustalenia Prezesa UOKiK, że nabyte mienie stanowiło formę koncentracji, o której mowa w art. 13 ust. 2 pkt 4 ustawy antymonopolowej. W toku transakcji nabyte zostały: wszystkie tajemnice hurtowni, tj. wszystkie dokumenty finansowe; informacje o wszystkich kontrahentach i klientach hurtowni, umowy handlowe i pracownicze; przejęto większość pracowników — od pracowników magazynu i biura po przedstawicieli handlowych. Nabywca kontynuował działalność na te-

renie tego samego centrum magazynowego, gdzie funkcjonowała hurtownia. Dodatkowo przejście od hurtowni produktów umożliwiło mu natychmiastowe „zatowarowanie”, a tym samym płynną kontynuację i realizację dostaw towarów do jej dotychczasowych klientów bez żadnych przerw. Jak słusznie przyjął organ antymonopolowy, charakter działalności sprzedawcy mienia (prowadzenie hurtowni ogólnospożywczej) powodował, że nabyte mienie było kluczowe dla tej działalności i z tego względu można było uznać, że jest wystarczająco powiązane i zorganizowane, przez co możliwe jest przypisanie mu obrotu sprzedawcy.

Widąc zatem, że w toku oceny charakteru transakcji wzięto po uwagę wskazane wcześniej kryteria koncentracyjne niezbędne do spełnienia przy nabywaniu mienia. Po pierwsze, zakres nabywanego mienia obejmował zorganizowany zespół składający się na znakomitą większość mienia wcześniej stanowiącego podstawę prowadzenia działalności przez sprzedawcę. Pod drugie, określony został charakter transakcji polegający na kontynuowaniu działalności na bazie całości nabytego mienia. Po trzecie wreszcie, nabywcą był konkurent, co uzasadniało przyjęcie obrotu sprzedawcy jako adekwatnej miary rynkowego potencjału nabywanego mienia.

W omawianym kontekście należy zauważyć jeszcze jeden ciekawy, dowodowy aspekt sprawy. Jak słusznie przyjął SA, brak umowy pisemnej lub utrwalonej w innej formie nie stanowi przeszkody w przyjęciu, że doszło zawarcia transakcji i miała miejsce koncentracja przedsiębiorców. Taki wniosek można przyjąć, opierając się na zasadach doświadczenia życiowego i praktyki gospodarczej, które pozwalają domniemywać, że jedynym logicznym wytłumaczeniem określonego zachowania przedsiębiorców jest realizacja umowy i przeprowadzenie koncentracji. To ustalenie jest kluczowe, gdyż potwierdza, że również na gruncie kontroli koncentracji porozumienie traktowane jest szeroko, tak jak na bazie przepisów antymonopolowych o zawieraniu antykonkurencyjnych porozumień. Co więcej, wykazanie istnienia porozumienia w sprawie przeprowadzenia koncentracji może być dokonane na podstawie dowodów pośrednich. Nie jest to sytuacja typowa dla koncentracji przedsiębiorców, ale stanowi ważny krok w ustanawianiu szczerzego systemu kontroli koncentracji i zapobieganiu strukturyzowaniu transakcji w sposób, który pozwalałby nabywcy zaniechać obowiązkowej notyfikacji koncentracji.

Obliczanie obrotu przy nabywaniu części mienia innego przedsiębiorcy

Powstanie obowiązku notyfikacyjnego wymaga spełnienia kryterium obrotowego, czyli wykazania, że zaangażowani w koncentrację przedsiębiorcy i/lub mienie generują wymagany przez ustawę antymonopolową obrót. Kluczowy jest w tym względzie art. 16 ust. 2 ustawy antymonopolowej, który stanowi, że w przypadku, o którym mowa w art. 13 ust. 2 pkt 4, obrót, o którym mowa w art. 13 ust. 1, obejmuje obrót przedsiębiorców nabywających część mienia i pozosta-

łych przedsiębiorców należących do grup kapitałowych, do których należą ci przedsiębiorcy oraz obrót realizowany przez nabywaną część mienia. Sąd Apelacyjny, orzekając, odwołał się jeszcze do przepisu uchylonego Rozporządzenia Rady Ministrów w sprawie sposobu obliczania obrotu przedsiębiorców uczestniczących w koncentracji z 17.07.2007 r.⁹, gdzie § 12 ust. 2 określał, że jeżeli koncentracja polega na nabyciu części mienia, obliczając obrót, uwzględnia się jedynie obrót zrealizowany przez tę część. Obecnie ta norma została inkorporowana bezpośrednio do przepisu ustawowego, a aktualnie obowiązujące rozporządzenie obrotowe analogicznej osobnej jednostki redakcyjnej nie zawiera.

Interpretacja art. 13 ust. 2 pkt 4 ustawy antymonopolowej wywołuje liczne problemy praktyczne. Jak podkreśla się w doktrynie, obroty są osiąmane (i kalkulowane) przez „całego” przedsiębiorcę, zatem bez precyzowania, z wykorzystaniem jakiej części mienia tego przedsiębiorcy zostały uzyskane (jakkolwiek ustalenie, jaka część mienia przedsiębiorcy generuje określony obrót, może być — w zależności od przypadku — stosunkowo proste bądź też stwarzać spore trudności). Ponadto w razie braku wystarczającego wyodrębnienia nabywanego mienia (części przedsiębiorstwa) wręcz niemożliwe może być dokonanie ustalenia koniecznego do zastosowania art. 13 ust. 2 pkt 4 ustawy antymonopolowej (Kohutek, 2014, art. 13). W tym kontekście Prezes UOKiK wyjaśnił, że określając obrót przejmowanej części mienia dla celów ewentualnego zgłoszenia zamiaru koncentracji, należy brać pod uwagę cały proces związany z tą częścią mienia z uwzględnieniem specyfiki nabywanej części mienia (np. linia produkcyjna, zakład produkcyjny czy marka produktów) oraz środowiska rynkowego i branży, z którą ta część mienia jest związana, a nie tylko poszczególne jego składniki. Przykładowo w przypadku koncentracji polegającej na nabyciu tytułu prasowego nie sposób jest rozdzielić ten tytuł od działalności gospodarczej związanej ze sprzedażą prasy pod tym tytułem. Powoduje to, że przy obliczaniu wartości nabywanego mienia konieczne jest uwzględnienie obrotu pochodzącego ze sprzedaży tego tytułu prasowego we wskazanym w ustawie okresie¹⁰.

W komentowanym wyroku podstawowym zagadnieniem będącym przedmiotem odmiennej interpretacji przez sądy powszechne i Prezesa UOKiK było to, czy nabytemu mieniu można przypisać cały obrót zbywcy. Prezes UOKiK uznał, że skoro nabyte zostały kluczowe składniki mienia i pozwoliły one nabywcy na kontynuację prowadzenia działalności, to do oceny potencjału nabytego mienia należy przyjąć cały obrót zbywcy. Sam zbywca zaprzestał swojej działalności w tym samym momencie, w którym nabywca rozpoczął swoją na bazie nabytego majątku. Spowodowało to, że opierając się na pozostawionym w spółce sprzedawcy majątku, nie można było już prowadzić hurtowni spożywczej. Tymczasem SOKiK oraz SA uznały, że skoro nie przejęto wszystkich składników majątku, należy obrót zbywcy odpowiednio zmniejszyć, przypisując tę wartość nabytemu mieniu.

Podchodząc do obliczania obrotu, SA zastosował formalistyczną wykładnię z art. 13 ust. 2 pkt 4 ustawy antymonopolowej oraz § 12 ust. 2 zd. 1 rozporządzenia obrotowego

z 2007 r. i uznał, że na Prezesie UOKiK ciąży obowiązek oceny każdego ze składników mienia zbywcy oraz jego udziału w obrocie generowanym przez tego przedsiębiorcę, a także każdorazowego rozdzielenia wygenerowanego obrotu dla mienia będącego przedmiotem koncentracji (mienia nabywanego) i odpowiednio dla mienia niezbywanego. Taka formalistyczna wykładnia ma wynikać z karnego charakteru rozpatrywanej sprawy, co przekłada się na podwyższony standard ochrony przedsiębiorcy, tj. obowiązek spoczywający na Prezesie UOKiK wykazania istnienia przesłanek nałożenia kary pieniężnej.

Po pierwsze, zauważyć należy, że zarówno SA, jak i SOKiK w istotnym stopniu sobie przeczą, uznając, że mamy do czynienia z nabyciem kluczowych aktywów stanowiących zorganizowaną całość, które umożliwiają nabywcy kontynuowanie działalności zbywcy, ale jednocześnie przyjmują, że należy oceniać, jak poszczególne składniki przyczyniają się do generowania obrotu oraz jaki obrót należy przypisać składnikom mienia, które nie zostało przejęte. Z przeprowadzonych rozważań jasno wynika, że nie można przypisać obrotu poszczególnym składnikom mienia, bo obrót generują jako całość. Nielogiczność argumentacji SA jest szczególnie widoczna we wskazaniu, że należy przypisać część obrotu wybranym składnikom, które nie zostały nabyte. Skoro wyłączone z koncentracji składniki mienia nie tworzą żadnej zorganizowanej całości i nie są niezbędne do prowadzenia działalności, to w żaden racjonalny i znany rachunkowości sposób nie da się im przypisać części obrotu całego przedsiębiorcy. Oznacza to, że wbrew temu, co twierdzi SA, jeśli nabyte mienie umożliwia kontynuowanie działalności zbywcy przez nabywcę, to ma to znaczenie kluczowe dla oceny, czy mamy do czynienia z koncentracją i jaki nabytemu mieniu należy przypisać obrót. Taka interpretacja art. 13 ust. 2 pkt 4 ustawy antymonopolowej nie budziła nigdy wątpliwości i znalazła zastosowanie w wielu decyzjach Prezesa UOKiK, np. DKK-143/2013, DKK-144/2013, DKK- 47/2017 czy DKK-201/2018. Przyjęcie w komentowanym wyroku wskazanej przez SA interpretacji, zakładającej konieczność sztucznego wydzielania i alokowania do poszczególnych składników majątkowych obrotu zbywcy, podważa pewność prawną przedsiębiorców, nakładając na nich trudne, a w wielu przypadkach niemożliwe z księgowego punktu widzenia zadania, a także w sposób sprzeczny z intencją ustawodawcy ogranicza, a wręcz wyłącza w odniesieniu do wielu koncentracji, jurysdykcję antymonopolową Prezesa UOKiK (sztuczna alokacja i podział przychodów mogą prowadzić do zafałszowania wartości obrotu i w konsekwencji ucieczki spod antymonopolowej oceny koncentracji).

Po drugie, SA nie ma racji, wskazując na rzekomo karny charakter przepisów koncentracyjnych. Dochodzi on do wysoce wątpliwego wniosku, że inaczej ten sam przepis o obliczaniu obrotu należy interpretować na potrzeby wymierzenia kary za brak notyfikacji, a inaczej na potrzeby spraw o uzyskanie zgody na przeprowadzenie koncentracji. Takie supozycje SA świadczą niewątpliwie o niedostrzeganiu przez SA różnic między sprawą administracyjną a sprawą karną, a także niezwyklej dezynwolturze w traktowaniu przez Sąd zasady legalizmu (art. 6 k.p.a.) i zupełnym pomi-

nięciu zasady utrwalonej praktyki rozstrzygania spraw (art. 8 § 2 k.p.a.). Sąd Apelacyjny w ogóle nie dostrzega różnicy pomiędzy przepisami o antymonopolowej kontroli koncentracji i norm o przeciwdziałaniu antykonkurencyjnym porozumieniom przedsiębiorców. W przypadku kontroli koncentracji przepisy o obrocie w żadnej mierze nie tworzą odpowiedzialności o charakterze nawet zbliżonej do karnej — SA traci to zupełnie z pola widzenia, przenosząc bezrefleksyjnie rozważania z zakresu praktyk ograniczających konkurencję na grunt norm o kontroli koncentracji. Przedmiotowa sankcja administracyjna ma przede wszystkim na celu prewencję, a nie, jak to ma miejsce w prawie karnym, wyrządzenie dolegliwości finansowej jako odpłaty za naruszenie prawa. Unikanie obowiązków notyfikacyjnych nie powinno się po prostu przedsiębiorcy opłacać. Uzasadnienie SA dowodzi, że sąd ten nie dostrzegł w ogóle celu przedmiotowej regulacji.

Po trzecie, rozważania SA świadczą o zupełnym braku refleksji, czym jest obrót przedsiębiorców na potrzeby kontroli koncentracji. Przede wszystkim obrót jest jedynie nośnikiem potencjału rynkowego transakcji i służy do selekcji koncentracji, które podlegają kontroli ze strony organu antymonopolowego. Co więcej, ustawa antymonopolowa abstrahuje zupełnie od tego, jaki jest rzeczywisty obrót przedsiębiorców (mienia) w momencie przeprowadzenia koncentracji. Ustawa antymonopolowa posługuje się czysto formalnym kryterium wykazania obrotu za dwa poprzednie lata obrotowe w stosunku do roku, w którym koncentracja jest notyfikowana. Oznacza to, że nawet jeśli przejmowany jest przedsiębiorca lub część mienia, które znajduje się w bardzo kiepskiej sytuacji finansowej i nie osiąga nawet części swojego dawnego obrotu, to ustawa antymonopolowa i tak nakazuje notyfikację transakcji, jeżeli obrót przekracza wartości ustawowe w dwóch poprzednich latach obrotowych. Z tego też względu nie ma znaczenia dla zaistnienia obowiązku koncentracji fakt, że przedsiębiorstwo zbywa tuż przed przejęciem jego kluczowych aktywów przez nabywcę generowało jedynie frakcję wcześniejszego obrotu. Podobnie irrelevantny z punktu widzenia ustawy antymonopolowej jest obrót, jaki generował na bazie przejętego mienia nabywca. Przyjęty przez ustawę antymonopolową czysto formalny zestaw kryteriów ma kluczowe znaczenie dla zaistnienia obowiązku notyfikacyjnego, co miało miejsce w niniejszej sprawie. Tymczasem SA uznaje konieczność przypisania obrotu składnikom mienia w momencie transakcji, bazując na wartości obrotu z dwóch lat obrotowych poprzedzających transakcję. Wielu składników mienia przedsiębiorstwa zbywa może już nie być w momencie koncentracji, co rodzi pytanie, jaki tym składnikom należałoby przypisać obrót. SA w sposób zupełnie nieświadomy wprowadza kolejny podwójny standard powstania obowiązku notyfikacyjnego dla różnych form koncentracji. Gdyby stosować interpretację SA, wówczas transakcje z udziałem przedsiębiorców (przejęcie, połączenie, powołanie joint venture) będą o wiele łatwiej spełniać progi notyfikacyjne, a nabycie części mienia jedynie wyjątkowo.

Po czwarte, wskazane wcześniej okoliczności jednoznacznie wskazują, że przy interpretacji przepisów o obro-

cie należy skupić się na wykładni funkcjonalnej. Jedynie taka wykładnia przynosi skutki zgodne z celami ustawodawstwa antymonopolowego w zakresie kontroli koncentracji. Zaniechanie przez SA skupienia się na wykładni funkcjonalnej świadczy obraku świadomości trudności rozpatrywania spraw koncentracyjnych.

Przykładowo, jeżeli w ramach koncentracji nabywana jest powierzchnia sklepową, wówczas jako obrót można potraktować przychód z wynajmu tej powierzchni, albo też przychód generowany z wykorzystaniem tej powierzchni. Istniejące przepisy nie precyzują, którą wartość przyjąć w danej sytuacji. Dlatego Prezes UOKiK wypracował podejście funkcjonalne pozwalające na przyjęcie, że jeżeli mienie nabywane jest przez konkurenta i będzie pełnić taką samą funkcję, wtedy właściwym zobrazowaniem obrotów mienia jest wartość ze sprzedaży generowanej z wykorzystaniem tego mienia, w przypadku zaś nabywania mienia przez podmiot niebędący konkurentem za obrót można uznać przychód generowany przez to mienie na rzecz jego właściciela¹¹. W innych sprawach obejmujących nabycie prawa do tytułu prasowego — za obrót do oceny notyfikowalności koncentracji przyjęto przychód uzyskiwany ze sprzedaży gazety¹², a w przypadku dzierżawy stacji benzynowej — za obrót do oceny notyfikowalności koncentracji przyjęto przychód ze sprzedaży towarów na stacji benzynowej¹³. W opisanych koncentracjach przejmowano jedynie kluczowe składniki mienia tworzące zorganizowaną całość, a pozostałe składniki mienia nie wchodziły w zakres transakcji. Jednakże w każdej ze wskazanych koncentracji za obrót mienia przyjęto obrót generowany z wykorzystaniem wszystkich składników mienia, a nie tylko tych przejętych w ramach koncentracji. Sąd Apelacyjny wprost zakwestionował taką interpretację, jednak nie wskazał, w jaki sposób należałoby postępować w takich przypadkach. Powstaje tu pytanie, czy to zaniechanie jest wynikiem przeoczenia, czy też braku wystarczającej wiedzy z zakresu ekonomii i rachunkowości wśród członków składu orzekającego.

Po piąte, SA w ogóle nie dostrzega skutków gospodarczych i społecznych zastosowania swojej wątpliwej interpretacji. W analizowanej sprawie trudności dowodowe w zakresie określenia wartości obrotu nabytego mienia dotyczyły Prezesa UOKiK i dały asumpt do uchylenia kary. Jednakże na gruncie kontroli koncentracji sprawy sankcyjne to mniej niż 1% prowadzonych spraw. W znakomitej większości nowatorskie i niemożliwe do aplikacji wskazówki SA postawią przedsiębiorców przed niemożliwym do zrealizowania zadaniem obliczenia obrotu z nabywanego i wyłączonego z transakcji mienia. Można mieć jedynie nadzieję, na zdrowy rozsądek po stronie organu antymonopolowego, który nie będzie szedł drogą wytyczoną przez SA i nie będzie wymagał od przedsiębiorców dokładnego określenia i uzasadnienia, jaki poszczególnym nabytym i wyłączonym z koncentracji składnikom mienia przypisano obrót w sytuacji, gdy zbywana jest zasadnicza, kluczowa część przedsiębiorstwa, a elementy pozostałe nie tworzą odrębnego organizmu gospodarczego zdolnego do generowania przychodów.

Sukcesja odpowiedzialności antymonopolowej

Na koniec warto jeszcze zwrócić uwagę na jeden interesujący wątek dotyczący sukcesji odpowiedzialności antymonopolowej. Można wyrazić żal, że ani SOKiK, ani SA w ogóle go nie dostrzegły i że ani w komentowanym orzeczeniu, ani w poprzedzającym je orzeczeniu sądu I instancji nie przedstawiono argumentów za przyjęciem stanowiska, które wcześniej zajął organ antymonopolowy. Może to ogromnie dziwić, gdyż kwestia legitymacji procesowej jest kluczowa, a sądy powszechne jako sądy posiadające pełną jurysdykcję w odniesieniu do spraw antymonopolowych mają obowiązek rozważyć tę kwestię z urzędu. Jednocześnie z powodu braku szerszych rozważań SA można się ograniczyć do zwięzłego omówienia tego zagadnienia.

Prezes UOKiK w decyzji w sprawie BaćPol wskazał, że postępowanie antymonopolowe zostało wszczęte i jest prowadzone w stosunku do Sezam Śrem. Jednakże w toku postępowania doszło do połączenia Sezam Śrem z BaćPol poprzez przeniesienie całego majątku Sezam Śrem do BaćPol zgodnie z art. 492 § 1 pkt 1 i 494 § 1 ustawy z 15.09.2000 r. Kodeks spółek handlowych¹⁴. W związku z tym, mając na uwadze fakt, że zgodnie z art. 494 § 1 Kodeksu spółek handlowych spółka przejmująca wstępuje z dniem połączenia we wszystkie prawa i obowiązki spółki przejmowanej, organ antymonopolowy uznał BaćPol za sukcesora Sezam Śrem i stał się stroną prowadzonego postępowania antymonopolowego.

W doktrynie prawa administracyjnego nie ulega raczej wątpliwości, że art. 494 § 1 k.s.h. może stanowić podstawę sukcesji administracyjnoprawnej (Kruszyńska-Kośmicka, 2021, s. 19 i n.; Szczygłowska, 2009, s. 103). Natomiast wydaje się, że nie wszystkie konsekwencje prawne tej sukcesji na gruncie odpowiedzialności antymonopolowej zostały odpowiednio wzięte pod uwagę przez ustawodawcę. Istotą sukcesji antymonopolowej jest to, że inny podmiot popełnia delikt antymonopolowy, a inny jest ukarany. Taka sytuacja sprawia, że nabywca ponosi odpowiedzialność za nieswoje czyny, ale również na przyszłość, w sytuacji stwierdzenia popełnienia deliktu antymonopolowego w innej sprawie, może to dla tego podmiotu stanowić przesłankę obciążającą i zwiększającą wymiar kary. Co więcej, po sukcesji zwiększa się podstawa wymiaru kary, gdyż zgodnie z art. 106 ust. 1 pkt 3 ustawy antymonopolowej jest on relacjonowany do obrotu ukaranego przedsiębiorcy. Ten paradoks jest szczególnie widoczny w sytuacji, kiedy sukcesja odpowiedzialności ma miejsce w ramach jednej i tej samej grupy kapitałowej. Wydaje się, że zagadnienia te powinny być szczegółowo uregulowane i uspołnione, bo obecny stan prawny wynikający z k.s.h. jest dalece niedoskonały i może prowadzić do niesprawiedliwych skutków dla sukcesorów.

Opisany stan prawny może rodzić jeszcze jedną wątpliwość o charakterze generalnym. O ile można zrozumieć, że potrzeby obrotu gospodarczego wymagają, aby istniała generalna podstawa sukcesji praw i obowiązków administracyjnoprawnych, o tyle powinny istnieć publicznoprawne, systemowe (dla całego prawa administracyjnego) i szczególne (dla wybranych działów — w ramach potrzeby) uregulo-

wania dotyczące zasad sukcesji odpowiedzialności administracyjnoprawnej. Pozwoliłoby to uniknąć wskazanych powyżej problemów.

Wnioski

Komentowane orzeczenie jedynie w części zasługuje na aprobatę. Z pewnością należy pozytywnie ocenić potwierdzenie interpretacji art. 13 ust. 2 pkt 4 ustawy antymonopolowej. Pozwala to na lepsze wypracowanie kryteriów uznawania nabycia części mienia przedsiębiorstwa jako formy koncentracji. Choć brak jest odrębnych rozważań SA w kwestii sukcesji odpowiedzialności antymonopolowej, to uznając, że Sąd przyjął za własne ustalenia Prezesa UOKiK, można to traktować jako pozytyw komentowanego orzeczenia. Szkoda, że SA nie zadał sobie trudu jakiegokolwiek wyjaśnienia tej kwestii, którą przecież badał z urzędu.

Natomiast nie można zgodzić się z SA co do interpretacji przepisów o obliczaniu obrotu przedsiębiorców w odniesieniu do koncentracji polegającej na nabyciu części mienia. W tym zakresie przedstawiona przez SA interpretacja nie uwzględnia celu przepisów oraz rzeczywistości obrotu gospodarczego, przez co może prowadzić do trudnych do zaakceptowania skutków gospodarczych. W realiach tej sprawy nie sposób również nie dostrzec sprzeczności w ustaleniu, że przejęty został cały zasadniczy majątek przedsiębiorcy (z zastosowaniem taktyki *salami slicing*), a równocześnie uznaniu, że jest możliwe obliczenie, jaką część obrotu generowała ta pozbawiona znaczenia gospodarczego „resztówka”. Dlatego też kluczowe w prezentowanej glosie było wskazanie podstawowych błędów w rozumowaniu SA, aby ustrzec podmioty stosujące prawo oraz przedsiębiorców przed trwałą recepcją tego chybionego stanowiska. Komentowane orzeczenie jest niestety wyrazem zauważalnej w orzecznictwie sądów powszechnych w sprawach kontroli koncentracji ucieczki od refleksji na temat skutków gospodarczych i administracyjnych wydanego orzeczenia, a przede wszystkim od zdrowego rozsądku (klasycznym przykładem podobnego ekscesu orzeczniczego w sprawach kontroli koncentracji może być orzeczenie SN uzasadniające wysokość kary za brak notyfikacji na poziomie wysokości opłaty od wniosku notyfikacyjnego — zob. Błachucki, 2020, s. 62 i n.). Konstrukcja obowiązku notyfikacyjnego w Polsce bazuje na założeniu, że obrót wyraża potencjał rynkowy nabywanego mienia czy przejmowanego przedsiębiorcy. Ustawa antymonopolowa abstrahuje od obrotu rzeczywiście generowanego przez nabywane mienie, ale nakazuje odwołanie się do zamkniętych lat obrotowych poprzedzających transakcję. Jednocześnie wykształciła się wykładnia funkcjonalna tej regulacji, nakazująca uwzględnianie obrotu działalności gospodarczej prowadzonej na bazie tego mienia tworzącego zorganizowaną całość funkcjonalną i gospodarczą i to bez względu na to, czy absolutnie wszystkie składniki tego mienia są objęte transakcją, czy nabywane są jedynie te kluczowe. Przyjęcie takiej wykładni pozwala na prawidłową ocenę potencjału rynkowego nabywanego mienia i jest spójne

nia i jest spójne z opisaną wcześniej zasadą obliczania obrotu. Niestety SA zaprezentował pozbawione wystarczającego uzasadnienia w treści przepisów czy nawet poglądach doktryny podejście oparte na wątpliwym standardzie karnym, prowadzące w istocie do zaistnienia dwóch standardów prawnych rozpatrywania tych samych spraw. Co gorsze,

takie podejście abstrahuje od realiów gospodarczych i rachunkowych, a także nakłada niemożliwe do realizacji obowiązki (w zakresie ustalenia, jaki obrót można przypisać nabywanemu mieniu) na organ antymonopolowy, a przede wszystkim na przedsiębiorców. Dlatego w tym zakresie komentowany wyrok zasługuje li tylko na słowa krytyki.

Przypisy/Notes

- ¹ Ustawa z 16.02.2007 r. o ochronie konkurencji i konsumentów (Dz.U. z 2021 r., poz. 275).
- ² Rozporządzenie Rady Ministrów z 23.12.2014 r. w sprawie sposobu obliczania obrotu przedsiębiorców uczestniczących w koncentracji (Dz.U. z 2015 r., poz. 79).
- ³ Wyjaśnienia w sprawie kryteriów i procedury zgłaszania zamiaru koncentracji Prezesowi UOKiK (2015.01.23), https://www.uokik.gov.pl/wyjasnienia_i_wytyczne.php
- ⁴ W kolejnych latach liczba przypadków tego typu koncentracji na tle ogółu notyfikowanych transakcji kształtowała się odpowiednio: w 2021 r. — 29/329, w 2020 r. — 21/264, w 2019 r. — 29/298. Obliczenia własne na podstawie sprawozdań z działalności UOKiK za lata 2021, 2020, 2019 i 2018, dostępne na https://uokik.gov.pl/kompetencje_prezesa_uokik.php#faq3472 (dostęp 7.10.2022) i spisu notyfikowanych koncentracji <https://uokik.gov.pl/koncentracje.php> (dostęp 7.10.2022).
- ⁵ https://decyzje.uokik.gov.pl/bp/dec_prez.nsf
- ⁶ Obecnie art. 13 ust. 2 pkt 4 ustawy antymonopolowej z 2007 r.
- ⁷ Wyjaśnienia w sprawie kryteriów i procedury zgłaszania..., jw., s. 22.
- ⁸ Wyrok SOKiK z 7.03.2016 r., XVII AmA 14/15, www.orzeczenia.ms.gov.pl
- ⁹ Dz.U. nr 134, poz. 935.
- ¹⁰ Wyjaśnienia w sprawie kryteriów i procedury zgłaszania..., jw., s. 22.
- ¹¹ Decyzja Prezesa UOKiK nr DKK-277/2021.
- ¹² Decyzja Prezesa UOKiK nr RPZ-2/2004.
- ¹³ Decyzja Prezesa UOKiK nr DKK-173/2014.
- ¹⁴ Dz.U. z 2020 r., poz. 1526.

Bibliografia/References

- Banasiński, C., & Piontek, E. (2009). *Ustawa o ochronie konkurencji i konsumentów. Komentarz*. LexisNexis.
- Błachucki, M. (2020). Przesłanki nakładania i wymiaru administracyjnej kary pieniężnej za zaniechanie notyfikacji zamiaru koncentracji organowi antymonopolowemu. Głosa do postanowienia SN z dnia 19 listopada 2014 r., III SK 15/14. *Orzecznictwo Sądów Polskich*, (11).
- Kohutek, K. (2014). W: M. Sieradzka, & K. Kohutek, *Ustawa o ochronie konkurencji i konsumentów. Komentarz*. LEX/el.
- Kruszyńska-Kośmicka, M. (2021). Problematyka sukcesji odpowiedzialności za delikt administracyjny w procesie łączenia spółek. Głosa do wyroku SN z dnia 19 września 2019 r., I NSK 78/18. *Orzecznictwo Sądów Polskich*, (12).
- Sołtysiński, S., Kanton, K. (2010). Kryteria zgłaszania zamiaru koncentracji do Prezesa UOKiK — uwagi *de lege lata* i *de lege ferenda*. W: M. Krasnodębska-Tomkiel (Red.), *Zmiany w polityce konkurencji na przestrzeni ostatnich dwóch dekad*. UOKiK.
- Szczygłowska, E. (2009). *Sukcesja uprawnień i obowiązków administracyjnych*. Wolters Kluwer.
- Wierciński, A. (2016). W: A. Stawicki, & E. Stawicki (Red.), *Ustawa o ochronie konkurencji i konsumentów. Komentarz*. Wyd. II. LEX/el.

Pozostałe źródła/Other sources

- https://decyzje.uokik.gov.pl/bp/dec_prez.nsf (dostęp 03.06.2022)
- https://www.uokik.gov.pl/wyjasnienia_i_wytyczne.php (dostęp 03.06.2022)
- www.orzeczenia.ms.gov.pl (dostęp 03.06.2022)

Dr hab. Mateusz Błachucki, prof. INP PAN

Profesor w Zakładzie Prawa Administracyjnego Instytutu Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk.

Dr hab. Mateusz Błachucki, prof. INP PAN

Associate Professor at the Department of Administrative Law of the Institute of Legal Studies of the Polish Academy of Sciences.